

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО У СИСТЕМІ ЛОКАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У статті національна ідентичність учнівської молоді потрактовується як інтегральне особистісне утворення, яке виявляється у свідомому ототожненні себе з українською нацією та її культурно-історичною спадщиною, поєднує знання про рідну мову, літературу, історію й традиції з ціннісними орієнтаціями та емоційно-вольовим ставленням до Батьківщини, а також проявляється у готовності зберігати, розвивати й репрезентувати національні цінності в умовах сучасного суспільства. Визначено дидактичні умови використання літературного краєзнавства у системі локально орієнтованого навчання учнів як інструмента формування їх національної ідентичності: інтеграція краєзнавчого матеріалу у зміст навчальних дисциплін; забезпечення діяльнісного характеру навчання; формування рефлексивно-ціннісного ставлення учнів до літературного краєзнавчого матеріалу. Наведено методичні рекомендації до реалізації дидактичних умов та орієнтовні приклади учнівських проєктів і дослідницьких робіт.

Ключові слова: локально орієнтоване навчання, учні, національна ідентичність, дидактичні умови, літературне краєзнавство, література рідного краю, учнівський проєкт

Abstract. In the article, the national identity of schoolchildren is interpreted as an integral personal formation, which is manifested in the conscious identification of oneself with the Ukrainian nation and its cultural and historical heritage, combines knowledge of the native language, literature, history and traditions with value orientations and an emotional and volitional attitude towards the Motherland, and also

manifests itself in the readiness to preserve, develop and represent national values in the conditions of modern society.

The didactic conditions for the use of literary local history in the system of locally oriented education of students as a tool for the formation of their national identity are determined: integration of local history material into the content of academic disciplines; ensuring the activity-based nature of learning; formation of students' reflective and value-based attitude to literary local history material. Methodological recommendations for the implementation of didactic conditions and indicative examples of student projects and research works are given.

Key words: locally oriented learning, students, national identity, didactic conditions, literary local history, literature of the native land, student project

У сучасних умовах розбудови українського суспільства особливої ваги набувають питання формування національної ідентичності молодого покоління. Одним із дієвих засобів цього процесу є літературне краєзнавство, яке забезпечує органічний зв'язок між загальнонаціональною культурною традицією та локальним культурно-історичним простором. Інтеграція краєзнавчого матеріалу у систему локально орієнтованого навчання учнів сприяє актуалізації інтересу до рідного краю, формуванню почуття причетності до історії та культури власної спільноти, а відтак — усвідомленню себе як частини української нації.

З огляду на глобалізаційні процеси та зростання інформаційних потоків, що створюють ризик нівелювання національно-культурних особливостей, особливого значення набуває виховання здатності учнів зберігати та транслювати власні культурні коди. Літературне краєзнавство, використане у педагогічній практиці, дозволяє не лише поглиблювати знання про письменників і літературні явища, пов'язані з конкретним регіоном, а й формувати критичне мислення, розвивати патріотичні цінності, сприяти усвідомленню нерозривності особистої та національної історії.

Таким чином, дослідження проблеми літературного краєзнавства у системі локально орієнтованого навчання є актуальним і перспективним, адже воно поєднує педагогічні, літературознавчі та культурологічні аспекти та має вагоме значення для забезпечення цілісного виховного процесу, спрямованого на формування національної ідентичності учнівської молоді.

У Енциклопедії сучасної України зазначено, що національна ідентичність – це ототожнення себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей. Головним її ідентитетом є національна свідомість.

Національна ідентичність розглядається П. Мовчаном як визнання народом самого себе, знання і повага історії, національної культури, території, усвідомлення народом своїх особливих рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб тощо (Мовчан, 2015).

У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначено поняття «українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями». Також у цьому Законі національно-патріотичне виховання визначається як «наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» (2023 р., зі змінами і доповненнями 2024 р.).

У нашому дослідженні *національна ідентичність учнівської молоді* потрактовується як інтегральне особистісне утворення, яке виявляється у свідомому ототожненні себе з українською нацією та її культурно-історичною спадщиною, поєднує знання про рідну мову, літературу, історію й традиції з ціннісними орієнтаціями та емоційно-вольовим ставленням до Батьківщини, а також проявляється у готовності зберігати, розвивати й репрезентувати національні цінності в умовах сучасного суспільства.

Формування національної ідентичності учнівської молоді є невід'ємним результатом цілеспрямованого національно-патріотичного виховання, яке виступає провідним чинником соціалізації особистості в умовах державотворення. Саме виховний процес, зорієнтований на засвоєння духовно-моральних і культурних цінностей українського народу, створює умови для усвідомленого ототожнення себе з нацією, її історією та культурною спадщиною.

Національно-патріотичне виховання сприяє формуванню в учнів системи уявлень про Україну як спільний культурний і політичний простір, виробленню громадянських і моральних орієнтирів, здатності приймати відповідальність за збереження та розвиток національних цінностей. У процесі активного залучення школярів до вивчення мови, літератури, історії, мистецьких традицій, а також до практик громадянської активності (волонтерство, участь у локальних ініціативах, шкільних проєктах), відбувається інтеграція знаннєвої, емоційно-ціннісної та поведінкової сфер їхньої особистості.

Таким чином, саме національно-патріотичне виховання є тією освітньо-виховною основою, яка забезпечує не лише накопичення знань про націю, а й формування емоційної прив'язаності до Батьківщини, готовності діяти в інтересах суспільства та зберігати національну ідентичність у глобалізованому світі.

Різноманітні аспекти національно-патріотичного виховання учнівської молоді як складного феномена, що становить науковий інтерес широкого кола

галузей гуманітарного знання (педагогіки, соціології, психології, культурології, права тощо), перебувають у центрі уваги українських учених (О. Безпалько, Н. Богомолової, Б. Братаніча, Т. Струкової та ін.). Вчені підкреслюють, зокрема, вплив вивчення мови і літератури на формування активної життєвої позиції учнів, досліджують її потенціал в аспекті виховання національно-патріотичної та громадської свідомості школярів.

М. Козир акцентує, що «процеси, що мають місце в Україні – європоцентричність, пробудження громадянської і громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, зміни в особистісному розвитку кожного українця – відбуваються на тлі сплеску інтересу та формування нового ставлення до мови, літератури, історії, культури, релігії тощо» (Козир, Філонова, 2022, с. 58).

Цінність патріотизму, захист рідної землі, малої і великої Батьківщини як складові шкільної освіти підкреслюють Т. Усатенко і Г. Усатенко, які зауважують, що «упродовж десятиліть дошкілля, школа й позашкілля вивчали звичаї, традиції та обрядовість. Однак війна доводить, що не для всіх такі знання стали переконаннями. Складно вирішити питання, яким же змістом наповнити українознавчі дисципліни, аби вони сприяли переконанню та усвідомленому національному вибору» (Усатенко, Усатенко, 2023, с. 132). Дослідниці наполягають на необхідності оновлення предметного змісту і форм навчання в аспекті посилення національно-патріотичного виховання.

Про те, що ці питання є актуальними в умовах сьогодення, свідчать результати діагностичного опитування, яке у вересні 2023 р. провела серед учителів української мови та літератури «Нова українська школа». Опитування стосувалося щодо того, як відбувається викладання літератури рідного краю (ЛРК) у 5–11 класах і яких матеріалів їм бракує для роботи. Результати опитування засвідчили необхідність системного підходу до навчання ЛРК (Лекції..., 2023).

На думку В. Захарової, ЛРК поки ще не зайняла ту нішу в освіті учнів, на яку вона заслуговує. Дослідниця окреслює специфіку уроків літературного краєзнавства. На її думку, «це не прості уроки літератури, адже часто їх треба проводити нетрадиційно або з використанням інноваційних технологій, що диктується непростим і вимогливим часом (що стосується форми проведення уроку)» (Захарова, 2019, с. 5).

Література рідного краю є складовою «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з української літератури». Програма передбачає додатковий індивідуальний вибір вчителем текстів для розгляду (Українська література..., 2017, с. 12), що надає можливості ознайомлення учнів з актуальними літературними творами митців рідного міста.

У програмі визначено предметні компетентності, що формуються у процесі ознайомлення з творами місцевих авторів, а саме: «учень має знати про письменників-земляків, їхні твори; розуміти зміст цих творів; вміти виразно читати і коментувати їх; розкривати особливості творчості митців рідного краю. До ключових компетентностей входять вміння проводити аналогії з власними спостереженнями, визначати її для порівняння фактів (явищ, предметів, образів) і здійснювати його» (Там само, с. 75).

Останнім часом спостерігається посилення уваги до літературного краєзнавства і ЛРК. Аргументом на користь цього є публікація численних навчально-методичних посібників, зокрема В. Плиски «Уроки літератури рідного краю в системі літературної освіти в сучасній школі», Н. Голич «Формування комунікативних компетентностей у процесі вивчення уроків літератури рідного краю» тощо.

Вагомим кроком систематизації підходів до вивчення ЛРК стала розробка 2023 року нової програми «Література рідного краю» (Література рідного краю..., 2023), автори якої серед основних цілей називають «виховання патріотизму, становлення громадянина, соціалізація особистості учнів,

формування в них національної самосвідомості, культури, світоглядних орієнтирів, навичок практичного використання досвіду, здобутого за допомогою читання, усвідомлення важливості читання як чинника власного становлення й соціалізації, екологічного мислення й поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів, що є визначальними чинниками для вчителя української мови і літератури. Завдання вивчення літератури рідного краю (і української літератури в цілому) – сприяти формуванню ціннісного ставлення до явищ навколишньої дійсності» (Там само).

Укладачі програми зазначають, що вона «покликана стати одним із інструментів упровадження засадничих ідей особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів у повсякденну практику. У контексті сучасних освітніх пріоритетів мета вивчення української літератури (і літератури рідного краю зокрема) – розвиток компетентних учнів-читачів, прилучення їх до високохудожніх надбань класичної та сучасної української літератури; розвиток художнього сприйняття навколишнього світу, осмислення конкретно-історичного та загальнолюдського значення зображеного письменником; розширення культурно-пізнавальних інтересів; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків; сприяння всебічному розвитку і творчій самореалізації в сучасному світі; виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей» (Там само).

Рухаючись у руслі, закладеному НУШ, програма орієнтована на формування наскрізних умінь, якими має володіти особистість XXI століття, а саме:

- «читати з розумінням (здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання і усвідомлення прочитаного);
- висловлювати власну думку в усній і письмовій формах;

- критично і системно мислити; логічно обґрунтовувати позицію;
- діяти творчо (креативне мислення, продукування нових ідей);
- виявляти ініціативу (активний пошук і пропонування рішень для розв’язання проблем);
- конструктивно керувати емоціями; оцінювати ризики;
- приймати рішення;
- розв’язувати проблеми (уміння аналізувати проблемні ситуації, формулювати проблеми);
- співпрацювати з іншими» (Там само, с. 9–10).

Варто зауважити, що освітнє і виховне значення літературного краєзнавства і ЛРК знаходяться у центрі уваги українських теоретиків і практиків освіти, зокрема, Т. Данилюк, В. Захарової, Н. Реви, В. Качур та інших. За слушним висловом Т. Данилюк, «вивчати твори письменників-земляків корисно й цікаво, оскільки вони приваблюють читачів і різноманітністю тематики, і стилем, і художніми засобами, і широким жанровим діапазоном» (Данилюк, 2018, с. 15). Л. Коваленко і Т. Цаль зазначають, що «літературне краєзнавство розглядається як важливе знаряддя патріотичного, морально-етичного виховання, дієвий засіб поглиблення знань з літератури і розвитку пізнавальних інтересів школярів та молоді» (Коваленко, Цаль, 2020, с. 5).

Я. Демко визначає літературне краєзнавство як «специфічну галузь науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, нав’язаних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми рідного краю. Сьогодні, як ніколи, саме ця частина курсу літератури може стати тим містком, який поєднає читацьке життя школяра зі світовою літературою і культурою, утвердить естетичні функції мистецтва слова та розкутість художнього мислення, сприятиме розвитку естетичних смаків та формуванню читацької культури,

зміцнить патріотичні почуття та національну свідомість молодії людини» (Демко, 2014, с. 130).

Л. Башманівська пропонує проводити літературно-краєзнавчу роботу в школі у трьох напрямках:

- «– на окремих уроках літератури рідного краю, які потребують спеціальної підготовки, пов'язаної з пошуком краєзнавчих матеріалів і на які програма виділяє окремі години;
- на уроках літератури, де учні отримують елементи літературно-краєзнавчих знань у зв'язку з програмовим матеріалом (головне завдання на такому уроці – повідомити дані про письменника, пов'язаного з рідним краєм, чи події з його творів, які відбувалися у рідному краї);
- в позакласній роботі, застосовуючи різні форми, методи і прийоми проведення позакласних заходів: вивчення літературної географії краю; виготовлення альбомів; зустрічі з людьми, які знали письменників, запис їхніх спогадів; зустрічі з самими письменниками; екскурсії в музеї; походи пам'ятними літературними місцями рідного краю; літературні вечори; записи фольклору тощо» (Башманівська, 2004).

Увага до літератури рідного краю, закладена у програму вивчення української літератури, суголосна «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України», згідно з якою освіта має сприяти забезпеченню у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті.

Вітчизняні освітологи підкреслюють роль літературного краєзнавства у становленні національно свідомої особистості. А. Фасоля розглядає уроки літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання (Фасоля, 2011).

В. Шуляр визначає його як «специфічну галузь науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, навіяних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми краю. Сьогодні, як ніколи, саме ця частина курсу літератури може стати тим містком, який поєднає читацьке життя школяра зі світовою літературою, культурою» (Шуляр, 2003).

Р. Назаренко наполягає на тому, що людина, яка не знає культурних надбань минулого і сучасного краю, у якому живе, не цікавиться культурним життям міста, не може уявити себе у світовому просторі (Назаренко, 2005, с. 3). І допомогти в цьому покликане вивчення літератури рідного краю.

Шкільне літературне краєзнавство у системі сучасної освітньої парадигми навчання і виховання, за слушним висловом Н. Марфинець, сприяє осмисленню історико-культурних традицій краю, його духовного життя, формуванню національної свідомості, є могутнім виховним засобом, що стимулює розвиток пізнавальної і творчої діяльності учнів (Марфинець, 2011, с. 110).

А. Лисенко зазначає, що «літературно-краєзнавчі заняття активізують творчу діяльність учнів, посилюють любов до рідного краю, сприяють переростанню її в усвідомлене й продумане почуття патріотизму. Завдання вчителя літератури – через творчу самореалізацію донести до учня глибинну сутність художнього твору, розкрити єдність тексту й підтексту, визначити місце письменника в літературному процесі» (Лисенко, 2005, с. 33).

На думку Т. Данилюк, «вивчати твори письменників-земляків корисно й цікаво, оскільки вони приваблюють читачів і різноманітністю тематики, і стилем, і художніми засобами, і широким жанровим діапазоном» (Данилюк, 2018, с. 15).

Літературна Полтавщина багата на відомі постаті: Іван Котляревський, Микола Гоголь, Панас Мирний, Олена Пчілка, Михайло Старицький, Леонід Глібов, Володимир Короленко, Архип Тесленко, Григір Тютюнник... Перелік можна продовжувати. Як зауважує Н. Бондар, «актуальною для нашої області є

проблема виокремлення постатей, які потрібно в першу чергу розглядати на уроках літературного краєзнавства, бо, мабуть, немає подібного регіону, який би налічував таку кількість видатних митців, корені яких із Полтавщини. Цей край подарував українському письменству багато блискучих імен, які тривко увійшли в історію української літератури, внісши туди нове, оригінальне, високохудожнє» (Бондар, 2011).

Водночас слід зазначити, що організація вивчення літератури рідного краю на засадах локально орієнтованого навчання поки ще не потрапляла у центр уваги української педагогічної науки. Особливий інтерес в аспекті цього дослідження викликає використання локально орієнтованого навчання на уроках літератури рідного краю, які входять до програми вивчення української літератури.

Теоретики локально орієнтованої освіти (Дж. Кагалан (Cahalan), Д. Грюневальд, Г. Сміт (Gruenewald, Smith), Д. Собель (Sobel) та ін.) приділяють значну увагу вивченню локальної культури і, зокрема, літератури у шкільній освіті. Науковці висловлюються на користь «нового локалізму» як протилежності посиленню глобалізації та стандартизації шкільних навчальних програм.

За визначенням Д. Сובеля, педагогіка місця є процесом використання місцевої громади та навколишнього середовища як відправної точки для викладання мовного мистецтва і літератури, математики, суспільствознавства, природознавства та інших предметів у межах навчальної програми (Sobel, 2005 с. 7).

Серед основних результатів локально орієнтованої освіти вчені називають підвищення мотивації учнів до навчання, формування ціннісних орієнтацій, спрямованих на національно-культурне відродження рідного краю і країни в цілому, розвиток продуктивної співпраці між школою та громадою, активне залучення місцевої спільноти (зокрема, органів місцевого самоврядування і

громадських організацій) до освітнього процесу. Д. Грюневальд і Д. Сміт наполягають на тому, що необхідно подолати ізоляцію традиційного шкільного навчання від громадського життя, формулюючи це таким чином: «Стіни шкіл мають стати більш проникними, а місцеве співробітництво та допоміжні структури мають бути підтримувані, щоб освіта насправді стала громадською» (Gruenewald, Smith, 2014, с. 24).

У сучасній зарубіжній педагогічній парадигмі педагогіка місця і локально орієнтоване навчання посідають важливе місце. Дослідники зосереджуються на різних аспектах цього підходу: у розвідці С. Бімса (Beames) простежується його становлення; колектив авторів на чолі з Г. Менніоном (Mannion) акцентує ефективність підходу для посилення взаємодії школи і громади, а також для налагодження міжгенераційних зв'язків; К. Хансен (Hansen) осмислює потенціал локально орієнтованої освіти у процесі вивчення мови і літератури, наголошуючи, що цей підхід дозволяє значно розширити критичне усвідомлення учнями своїх громадянських і екологічних обов'язків; Н. Перкінс (Perkins) разом з співавторами узагальнює досвід використання принципів локально орієнтованої освіти у вивченні природи рідного краю. Особливу актуальність для цього дослідження мають розвідки, присвячені можливостям вивчення на засадах педагогіки місця мови і літератури, зокрема, студії С. Беннетт і Дж. Кагалан, які розкривають потенціал цього педагогічного напрямку в аспекті вивчення мови на матеріалі літератури рідного краю. На їхню думку, література, забарвлена місцевим колоритом, є потужним інструментом формування національно-культурної ідентичності, виховання любові до Батьківщини (Перевознюк, 2022).

До наукової спільноти приєднуються вчителі та громадські активісти, які бачать місто як ігнорований і водночас життєво важливий елемент цілісної освіти. Вивчення літератури рідного краю кваліфікується як «педагогіка

спільноти, реінтеграція індивіда у батьківщину та відновлення суттєвих зв'язків між людиною та її містом» (Cahalan, 2008).

Локально орієнтоване навчання розглядається в аспекті налагодження зв'язків між поколіннями. Навчання, засноване на вивченні культури, історії та літератури рідного краю, пропонує іншу структуру, оскільки вона прагне змінити людей і міста зсередини та за допомогою різноспрямованих заходів і ефектів. Використання цього підходу вимагає уваги до значення і ролі міст. Це передбачає тісну співпрацю освітніх, соціокультурних і громадських організацій міста. Зокрема, мова йде і про літературні осередки.

Локально орієнтоване навчання розглядає літературу рідного краю як «міський текст». Здатність міста породжувати тексти стало у філології відправною точкою для формулювання поняття «міський текст» (або локативний текст), який є своєрідним містком між українською наукою і теорією локально орієнтованої освіти (Перевознюк, 2022).

Дослідженню специфіки різних міських текстів присвячено розвідки українських вчених: Львівського тексту (С. Андрусів; Т. Возняк), Паризького (С. Кочерга), Празького (Ю. Крюкова), Харківського (М. Сподарець; Я. Цимбал), Лондонського (О. Rogoniuk).

За слушним твердженням Г. Сікори, «сучасне місто – це багатоаспектний феномен. Лінгвістичним феноменом є текст, що формує феномен тексту міста. Якщо феномен тексту полягає в його багатоаспектності та міждисциплінарності, то феномен тексту міста визначає складна стратифікаційно-функційна лінгвістична природа міського соціуму, ідея об'єктивного відображення мовного світу міста в міському тексті та розуміння міста як тексту» [Сікора, с. 133].

Місто – це не лише споруди чи людська спільнота, воно, за образним висловом Т. Возняка, є «невидимою, віртуальною підбудовою та надбудовою, Містом Міста, що єднає камінь і людей – тих, хто живе у ньому, і тих, кого давно у ньому немає» (Возняк, 2009, с. 158). Трансформації, зумовлені переходом до

інформаційного суспільства, торкнулися і поняття міського тексту – «місто набуває особливих якостей, характерних структур, котрі роблять його кардинально новим, насиченим смислами, відбувається його залучення у текстовий простір культури, у сферу символів. Місто починає трактуватися двояко – як об’єкт матеріальної реальності і як семіотичний об’єкт» (Крюкова, 2015, с. 66).

Як зазначає С. Кочерга, сучасна література значно впливає на «формування геокультури, що відбувається способом фіксації та переосмислення образів-топосів у художніх текстах, завдяки збагаченню та трансформації топосного надтексту. Особливої уваги заслуговує літературна імагологія, тобто уявлення про багатолікий світ, його країни та місця, ментальність жителів, культурні традиції, віддзеркалені в образотворенні» (Кочерга, 2014, с. 70).

Міський текст допомагає зрозуміти своєрідність та унікальність рідного міста, відчути причетність до спільноти і зрозуміти відповідальність за місто, у якому народився і живеш.

Вивчення міського тексту сприяє формуванню в учнів активної життєвої позиції, зокрема:

- нормативно-оцінний компонент актуалізується завдяки отриманню нових знань про рідне місто, які закладають підвалини стійких переконань;
- мотиваційний компонент посилюється шляхом наслідування зразків соціально відповідальної поведінки героїв творів;
- практично-діяльнісний компонент життєвої позиції реалізується завдяки участі у різних видах активностей, пов’язаних з вивченням міського тексту.

Вивчення міського тексту сприяє формуванню таких особистісних якостей, як цілеспрямованість і свідомість, готовність до суспільно корисної діяльності. Ці невід’ємні складові активної життєвої позиції є важливими в аспекті подолання загрозливих для нашої країни тенденцій зовнішньої еміграції.

Любов і повага до міста, у якому народився, бажання принести користь своїй громаді є необхідними складовими особистості свідомого громадянина.

Отже, звернення до міського тексту на уроках літератури рідного краю є важливою складовою національно-патріотичного виховання учнів, формування прихильності, дружності до рідного міста, гордості за нього. Завдяки вивченню творів сучасників-земляків відбувається становлення громадської свідомості школярів, розвиток їхньої здатності до альтруїзму і праці на користь суспільства.

У 2019 році у культурному житті Кременчука відбулася знакова подія – місто отримало власну літературну премію імені Віктора Баранова. Кременчуцька міська рада відгукнулася на звернення Спілки літераторів «Славутич» і вирішила вшанувати пам'ять видатного земляка, який пішов з життя у 2014 році, щорічним конкурсом художніх і літературознавчих творів кременчуцьких авторів.

Заснування у місті власного літературного конкурсу зумовлене як загальними причинами, виокремленими авторами монографії «Сучасна українська белетристика: координати “Коронації слова”», – «бажанням наповнити видавничий ринок України творами мистецької якості, зробити українську книгу й українського автора відомими, знайти нових письменників» (Підопригора, 2014, с. 6), так і характерними саме для Кременчука. Літературне життя у великому індустріальному місті, доволі зросійщеному з історичних причин, розвивалося дещо хаотично. Поряд знаходиться обласний центр, Полтава, яка має давні традиції красного письменства і велику кількість різноманітних літературних конкурсів. Створення власного щорічного конкурсу у Кременчуці має на меті стимулювати місцевих україномовних авторів, активізувати творчий і видавничий процеси, мотивувати молодих письменників, підтримавши їхні творчі ініціативи, популяризувати сучасну українську книгу.

Це відповідає загальним тенденціям, спрямованим, за слушною думкою Я. Полішука, на «вирівнювання» сучасної української прози:

1) внутрішнє, що визначається зростанням літературної майстерності, утвердженням інститутів редагування та критики після їхнього упадку в 90-х роках (попри слабкості цих позицій, які лишаються вразливими у вітчизняному літпроцесі);

2) зовнішнє, що виявляється у відповідності смакам та запитам різних груп і формацій читачів – підлітків, активної молоді, інтелігенції, жінок, емігрантів, мандрівників, шукачів, пригод, старших осіб (Поліщук, 2015, с. 6).

Літературна премія у Кременчуці вшановує пам'ять Віктора Баранова, відомого земляка, письменника і суспільного діяча. В. Баранов народився 1950 року в Кривушах (Кременчуцький район Полтавської області). Філолог за фахом (навчався на філологічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка), В. Баранов усе життя присвятив розвитку української літератури й культури: з 1983 року він став членом Національної спілки письменників України, яку згодом (2011 року) очолив, тривалий час працював головним редактором літературного журналу «Київ», був членом Комітету з присудження щорічної премії Президента України «Українська книжка року». Діяльність В. Баранова сприяла інтеграції письменницької спільноти України, спрямуванню її зусиль на національну розбудову.

Талант В. Баранова був багатограним: хоча на першому місці завжди була поезія (збірки віршів «Народження полум'я», «У середу рано» «Жоржини в маминім саду», «Поворожи на вранішній зорі», «Хата синьоока» та інші), він також плідно творив у царині художньої прози (збірки повістей та оповідань «Переступаючи поріг», «Смуга біла, смуга чорна», збірка гумористичних творів і літературних пародій «Вічний двигун», сатиричний роман «Презент», романи «Притула» та «Смерть по-білому»), літературної критики, публіцистики та мистецтвознавства. Цим зумовлений перелік номінацій, у яких присуджується літературна премія імені Кременчуцької міської ради Віктора Баранова, а саме: «Сучасна проза», «Поезія», «Критика і літературознавство».

Варто підкреслити, що В. Баранов був багатогранною особистістю: неперевершений лірик, автор різножанрової художньої прози, публіцист, суспільний діяч, керманіч Національної спілки письменників України, перекладач.

Багато сил В. Баранов доклав до ознайомлення українців із сучасною зарубіжною літературою. Його художні переклади відомі у світі, особливо це стосується перекладів з румунської (Е. Емінеску, Т. Аргозі, Ф. Нягу, Дж. Кашбука, Л. Блага та інших). Вагомий внесок В. Баранова у налагодження культурних контактів між сусідніми країнами був засвідчений тим, що багато років поспіль письменник працював віце-президентом Товариства «Україна-Румунія».

За діяльність на літературній ниві та вагомі творчі здобутки письменник неодноразово удостоювався почесних нагород: В. Баранов є лауреатом мистецької премії «Київ» у галузі художньої літератури імені Євгена Плужника, премії імені О. Гірника, літературно-мистецької премії імені Михайла Коцюбинського, Міжнародних літературних премій «Тріумф» та «Сад божественних пісень» імені Григорія Сковороди, Міжнародної літературної премії імені Миколи Гоголя. Цілком закономірним є те, що до цих престижних премій у цьому році додалася нова – вже на честь самого В. Баранова.

Наприкінці 80-х головною темою поезій (і основним пафосом суспільної діяльності) Віктора Баранова стала незалежність України, її самостійність, перетворення мешканців УРСР на єдину націю. У своєму найвідомішому вірші «До українців» (який, до речі, покладений на музику композитором Теодором Кукурузою, став популярною піснею) поет апелює до національної гідності українців: *«Я запитую в себе, питаю у вас, у людей, / Я питаю в книжок, роззираюсь на кожній сторінці – / Де той рік, де той місяць, той проклятий тиждень і день, / Коли ми перестали гордиться, що ми – українці?»*.

Митець щиро переймається болючим для України питанням створення національної ідентичності. У поезії з красномовною назвою «Політична географія» він намагається донести думку про те, що кожна нація повинна мати власну культуру: *«Онімечена Німеччина, / Потуречена Туреччина, / Оболгарена Болгарія, / Омадьярена Ungaria, / Сакартвелло суть – Іверія, / Недостріляна Ічкерія, / Оспідничена Шотландія, / Затюльпанена Голландія, / Геть заспівана Італія, / Вся в півнях барвистих Галлія, / Ословачена Словаччина, / Польщі пиха нерозтрачена, / Бабуїнська Бабуїниця / І зросійщена Вкраїниця»* [Баранов]. Зробити Україну по-справжньому українською стало життєвим кредо митця: наприклад, він створює українську версію тексту «Прощання слов'янки».

В. Баранов був натхненним пропагандистом книжкової культури і читання, він розумів до чого може призвести нехтування красним письменством. Його перу належить блискуче порівняння: «Коли люди не читають книжки, вони морально занепадають, не чують сигналів, які письменник подає суспільству. Власне, є така формула: письменник – це сейсмограф суспільства. Сейсмограф – це прилад, який сповіщає про загрозу землетрусу, а письменник у своїй творчості обов'язково хоч трохи передбачає: показуючи суспільству те, якою воно йде дорогою, він попереджає – такі-то кроки можуть бути згубними, шкідливими. Оповідь в художній формі, яка, на противагу інформативності, «натискає» на серцеві струни, через емоційне, чуттєве сприйняття добирається до свідомості, впливає глибше, подає вистражданий сигнал до дії» (Килимник, 2017).

Дослідження творчого доробку, життєвого шляху і суспільної діяльності В. Баранова підтверджують правильність вибору кременчуцькою громадою його імені для літературного конкурсу. Його приклад спонукає наслідувати цілеспрямованість, любов до рідного краю та до рідного слова.

Досвід проведення літературного конкурсу на здобуття літературної премії імені Віктора Баранова дозволяє простежити динаміку зростання кількості

творів, висунутих на конкурс, розширення жанрової палітри, збільшення кількості молодих авторів, підвищення художньої якості літератури Кременчука.

На підставі співпраці Спілки літераторів Кременчука «Славутич», Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (викладачі якого були залучені до журі літературного конкурсу) та ЗЗСО Кременчука було розроблено і реалізовано науковий проєкт «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова». Проєкт виявився ефективним в аспекті налагодження зв'язків між кременчуцькою творчою спільнотою і освітніми установами різних рівнів (школа і університет). Учні шкіл долучалися до оцінювання творів кременчуцьких авторів, чиї роботи висувалися на літературний конкурс.

Важливим результатом участі здобувачів освіти у проєкті є актуалізація знань з української мови та літератури рідного краю. Ознайомлення з творами письменників-земляків формує емоційно-ціннісне ставлення до малої батьківщини, усвідомлення і сприйняття сили й енергетики поетичного та прозового слова, прагнення наслідувати своїх відомих земляків.

Визначаючи ступінь актуальності твору, його історичної правдивості, оригінальності і мовної естетики, учні навчаються орієнтуватися в українському літературному процесі на тлі світового, критично осмислювати сучасні художні тенденції, використовувати фахові знання з літератури, уміння й навички аналізу літературного процесу, набувають здатності інтерпретувати й зіставляти літературні явища, використовувати різні методи й методики аналізу художніх текстів.

Залучення учнівської молоді до роботи над науковим проєктом «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова» є важливим чинником в аспекті формування цілісної і актуальної картини сучасного літературного процесу міста. Системне читання літературних новинок письменників-земляків, кожна з

яких подібна до яскравої частинки мозаїчного полотна, дозволяє усвідомити самотність та різнобарвність літератури рідного краю.

Досвід реалізації проєкту «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова» засвідчив вагому роль літературного краєзнавства у популяризації творчої спадщини місцевих авторів, актуалізації культурної пам'яті та залученні молоді до ціннісного осмислення літературного процесу рідного краю. В межах експертної діяльності було виявлено, що літературне краєзнавство виступає не лише як форма збереження та репрезентації культурних традицій, а й як ефективний педагогічний інструмент, здатний забезпечувати формування національної ідентичності учнівської молоді через систему локально орієнтованого навчання.

Результати проєкту підкреслили необхідність глибшого наукового осмислення специфіки використання літературного краєзнавства у навчальному процесі, зокрема у шкільній гуманітарній освіті. Виявлена потреба у створенні чітко окреслених дидактичних умов для його ефективного впровадження стала підґрунтям для подальших досліджень. Це дозволяє не лише окреслити методологічні орієнтири, а й виробити практичні рекомендації для педагогів, що сприятимуть підвищенню ефективності формування у школярів національно-патріотичних цінностей та їхнього усвідомлення себе як носіїв української культурної традиції.

Таким чином, досвід експертного супроводу конкурсу імені Віктора Баранова став каталізатором для формування наукової проблематики, пов'язаної з визначенням дидактичних умов використання літературного краєзнавства у системі локально орієнтованого навчання, що у свою чергу має вагоме значення для розбудови національно зорієнтованої освітньої практики.

У ході наукового пошуку визначено такі дидактичні умови використання літературного краєзнавства у системі локально орієнтованого навчання учнів як

інструмента формування національної ідентичності: інтеграція краєзнавчого матеріалу у зміст навчальних дисциплін; забезпечення діяльнісного характеру навчання; формування рефлексивно-ціннісного ставлення учнів до літературного краєзнавчого матеріалу (рис. 1).

Рис. 1. Дидактичні умови використання літературного краєзнавства у системі локально орієнтованого навчання учнів як інструмента формування національної ідентичності

1. Інтеграція краєзнавчого матеріалу у зміст навчальних дисциплін.

Ефективне формування національної ідентичності можливе за умови систематичного залучення відомостей про життя і творчість письменників, пов'язаних із певним регіоном, до змісту навчальних програм з української літератури та інших гуманітарних предметів. Така інтеграція дозволяє поєднати локальний і загальнонаціональний культурні контексти, актуалізувати значущість рідного краю в єдиному історико-літературному процесі.

2. Забезпечення діяльнісного характеру навчання. Важливою дидактичною умовою є організація різних форм навчальної та позанавчальної активності учнів (екскурсії літературними місцями, проєктні та пошукові роботи, створення краєзнавчих міні-досліджень). Завдяки цьому учні отримують досвід безпосереднього пізнання культурно-літературного простору рідного краю, що сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до національної культурної спадщини.

3. *Формування рефлексивно-ціннісного ставлення учнів до літературного краєзнавчого матеріалу.* Навчальний процес має бути спрямований не лише на засвоєння фактологічних знань, а й на розвиток здатності учнів осмислювати значення локальної літературної спадщини у контексті загальнонаціональних цінностей. Створення умов для рефлексії, дискусій, творчих інтерпретацій сприяє усвідомленню нерозривності власної ідентичності з українською нацією.

Наводимо методичні рекомендації до реалізації запропонованих дидактичних умов.

До *першої дидактичної умови* – інтеграція краєзнавчого матеріалу у зміст навчальних дисциплін:

- У процесі вивчення української літератури звертати увагу на письменників, чия творчість пов'язана з регіоном, де мешкають учні (наприклад, укладати «літературні мапи» краю).

- Використовувати уривки з творів, що відображають місцевий колорит, у паралелі з класичними творами загальнонаціонального значення.

- Розробляти інтегровані уроки української літератури, історії та мистецтва з опорою на локальний матеріал (наприклад, урок-презентація «Наш край у творчості письменників»).

До *другої дидактичної умови* – забезпечення діяльнісного характеру навчання:

- Організовувати екскурсії до місць, пов'язаних із життям і творчістю письменників регіону, музеїв, бібліотек та культурних осередків.

- Залучати учнів до створення шкільних літературних проєктів («Літературна скарбниця мого краю», «Мій улюблений автор-земляк»).

- Використовувати метод проєктів і пошукову роботу: укладання біографічних довідок, тематичних буклетів, електронних презентацій про літераторів рідного краю.

– Стимулювати творчу активність учнів через написання есе, віршів, нарисів, присвячених темі малої Батьківщини.

До *третьої дидактичної умови* – формування рефлексивно-ціннісного ставлення учнів до літературного краєзнавчого матеріалу:

– Залучати учнів до обговорень і дискусій: «Що означає для мене література мого краю?», «Які цінності відображає творчість наших письменників?».

– Використовувати методи інтерактивного навчання: дебати, рольові ігри, інтерв'ю з «уявним письменником-земляком».

– Запроваджувати практику ведення «щоденників вражень» або «рефлексивних есе» після відвідування літературних місць чи роботи з творами краєзнавчого змісту.

– Розвивати вміння учнів пов'язувати особистий досвід з історико-культурним простором, підкреслюючи нерозривність особистої та національної ідентичності.

У таблиці 1 узагальнено систематизовано шляхи реалізації дидактичних умов використання літературного краєзнавства у системі локально орієнтованого навчання учнів як інструмента формування національної ідентичності у контексті результативності процесу навчання.

Таблиця 1

Дидактичні умови використання літературного краєзнавства у системі локально орієнтованого навчання учнів як інструмента формування національної ідентичності

Дидактична умова	Методичні рекомендації	Очікуваний результат
Інтеграція краєзнавчого матеріалу у зміст навчальних дисциплін	- Використання творів письменників-земляків у курсі літератури. - Створення «літературних мап» краю. - Інтегровані уроки	Усвідомлення учнями цінності локального культурного простору як складової української національної культури.

	літератури, історії та мистецтва з опорою на локальний матеріал.	
Забезпечення діяльнісного характеру навчання	- Організація екскурсій та відвідування літературних місць. - Проектна та пошукова діяльність («Літературна скарбниця мого краю»). - Створення буклетів, презентацій, есе, поетичних чи прозових творів про рідний край.	Формування активної пізнавальної та творчої позиції учнів, розвиток почуття причетності до культурної спадщини рідного краю.
Формування рефлексивно-ціннісного ставлення учнів до літературного краєзнавчого матеріалу	- Обговорення, дискусії, дебати щодо значення локальної літератури. - Використання інтерактивних методів (рольові ігри, інтерв'ю з «письменником-земляком»). - Ведення «щоденників вражень» та написання рефлексивних есе.	Усвідомлення нерозривності особистої та національної ідентичності, формування ціннісного ставлення до національної культури.

Наводимо приклади учнівських проєктів та дослідницьких робіт, які забезпечують реалізацію дидактичних умов використання літературного краєзнавства у системі локально орієнтованого навчання учнів як інструмента формування національної ідентичності.

До першої дидактичної умови рекомендуємо такі орієнтовні проєкти та дослідницькі роботи:

- Проєкт «Літературна карта мого краю» – створення інтерактивної або друкованої карти з позначенням місць, пов'язаних із життям і творчістю письменників-земляків.

- Дослідження «Образ рідного краю у творчості письменників моєї області».

– Презентація «Мій край у загальноукраїнському літературному контексті» (зіставлення локальної спадщини з творчістю відомих українських класиків).

До другої дидактичної умови:

– Колективний проєкт «Літературна скарбниця мого краю» – збір матеріалів про письменників, видання шкільного буклету чи електронного альбому.

– Дослідження «Літературні місця мого міста/села: історія та сучасність» (екскурсійний маршрут або відеогід).

– Творчий конкурс «Моя мала Батьківщина у слові та образі» (написання віршів, оповідань, нарисів, ілюстрацій до прочитаних творів про рідний край).

До третьої дидактичної умови:

– Проєкт-дискусія «Чому література мого краю важлива для мене?» (зі створенням рефлексивних есе та обговорень).

– Дослідницька робота «Цінності та ідеали, відображені у творчості письменників-земляків».

– Проєкт «Мій особистий літературний щоденник» – учні фіксують свої враження від прочитаних краєзнавчих текстів, пов'язуючи їх із власним досвідом і національною ідентичністю.

Запропоновані приклади учнівських проєктів і дослідницьких робіт підтверджують, що літературне краєзнавство має значний потенціал у системі локально орієнтованого навчання як дієвий засіб формування національної ідентичності учнівської молоді. Кожна з окреслених дидактичних умов отримує практичне наповнення завдяки залученню учнів до інтеграції краєзнавчого матеріалу в освітній процес, організації діяльнісних форм навчання та розвитку рефлексивно-ціннісного ставлення до літературної спадщини рідного краю. Реалізація таких проєктів забезпечує поєднання знаннєвого, емоційно-

ціннісного й діяльнісного компонентів освітнього процесу, сприяє усвідомленню школярами нерозривного зв'язку особистої ідентичності з національною культурою та формує готовність молодого покоління зберігати і розвивати українські духовні та культурні традиції.

У підсумку зазначимо, що літературне краєзнавство у системі локально орієнтованого навчання учнів виступає важливим інструментом формування національної ідентичності, оскільки поєднує знаннявий, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти освітнього процесу. Воно забезпечує органічний зв'язок учнів із культурно-історичним простором рідного краю та сприяє усвідомленню себе частиною української нації.

Визначені дидактичні умови (інтеграція краєзнавчого матеріалу у зміст навчальних дисциплін; забезпечення діяльнісного характеру навчання; формування рефлексивно-ціннісного ставлення учнів до літературного краєзнавчого матеріалу) створюють підґрунтя для цілеспрямованого впливу на розвиток національної ідентичності учнівської молоді. Запропоновані приклади учнівських проєктів і дослідницьких робіт доводять практичний потенціал літературного краєзнавства, оскільки воно не лише урізноманітнює навчальну діяльність, а й стимулює творчу самореалізацію учнів, формує почуття причетності до національної культурної традиції. Досвід проєкту «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова» підтвердив необхідність наукового осмислення проблеми літературного краєзнавства у педагогічній практиці та став підґрунтям для розробки теоретичних і методичних орієнтирів щодо його використання у шкільній освіті.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на розробку методик оцінювання ефективності літературно-краєзнавчої діяльності у школі, створення цифрових ресурсів для популяризації локальної літературної спадщини, а також

інтеграцію таких практик у ширший контекст національно-патріотичного виховання.

Список використаних джерел

1. Башманівська Л. А. Література рідного краю в контексті сучасних освітніх завдань. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. № 15. С. 76–77.
2. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія. К.: Науковий світ, 2006. 363 с.
3. Богомолова Н. М. Формування рис громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону у вимірі національно-патріотичного виховання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. № 60, Т. 1. С. 189–195.
4. Бондар Н. В. Роман «Вир» Григорія Тютюнника: до проблеми літературно-краєзнавчих особливостей. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 3 (214). С. 198–204.
5. Братаніч Б. В., Струкова Т. А. Соціальний вимір громадянської компетентності. *Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Скадовськ, 19–21 червня 2019 р.). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. С. 18–20.
6. Возняк Т. Феномен міста. Львів: Ї, 2009. 334 с.
7. Данилюк Т. Літературне краєзнавство як провідна засада сучасної школи. *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 18. С. 15–17.
8. Демко Я. Значення творів письменників рідного краю в літературознавчій пропедевтиці молодших школярів. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2014. С. 129–137.

9. Захарова В. Формування професійної компетентності студентів-філологів засобами літературного краєзнавства. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 2 (86). С. 24 – 35.
10. Захарова В. А., Рева Н. В. Літературне краєзнавство як засіб формування особистості учня. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. № 6 (8). С. 175–188.
11. Качур В. В. Використання сучасних підходів до вивчення літератури рідного краю. *Освітній інтернет-навігатор*. 2018. URL: <http://oin.in.ua/vyvchennya-literatury-ridnoho-krayu/>
12. Килимник Ю. «Можна жити й хохлом – і не згіркне від того хлібина». Пам'яті Віктора Баранова. *Українська літературна газета*. 27.07.2017. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/mozhna-zhyty-j-hohlom-i-ne-zgirkne-vid-togo-hlibyna/>
13. Коваленко Л. В., Цаль Т. В. Літературне краєзнавство як засіб формування національної ідентичності. Матеріали до уроків української мови та літератури. Навчально-методичний посібник. Вінниця: КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», 2020. 102 с.
14. Козир М., Філонова Н. Формування в учнів 5-6 класів національної свідомості на уроках української мови. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. № 37 (1). С. 54–60.
15. Кочерга С. Паризький текст у творчості Лесі Українки. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Літературознавство. 2014. 19. С. 70–75.
16. Крюкова Ю. Міський текст у термінологічному полі сучасного літературознавства: історія вивчення пражських мотивів та пражського тексту. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2015. III(12), Issue 60. Р. 66–70.
17. Лекції, семінари, фахові видання і електронні добірки: що пропонують ІППО й АНО на тему літератури рідного краю. *НУШ. Нова*

українська школа. 2023. URL: <https://nus.org.ua/articles/lektsiyyi-seminary-fahovi-vydannya-i-elektronni-dobirky-shho-proponuyut-ippo-j-ano-na-temu-literatury-ridnogo-krayu/>

18. Лисенко А. Література рідного краю: теоретико-методичний аспект. Полтава: ПОППЮ, 2005. 60 с.

19. Література рідного краю. Програма для закладів загальної середньої освіти (додаток до чинних програм з української літератури) 5–11 класи. Укладачі: Матюшкіна Т. П., Молочко С. Р. *Українська мова і література в школі*. 2023. № 78. С. 9–31.

20. Марфинець Н. В. Сутність та структура дидактичної категорії «література рідного краю». *Науковий вісник Ужгородського університету*: Серія: Педагогіка. Соціальна робота / [редкол.: Козубовська І.В. (гол. ред.) та ін.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 21. С. 110–113.

21. Мовчан П. П. Зміст поняття "національна ідентичність": теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 103-107.

22. Назаренко Р. Уроки літератури рідного краю: [методичний посібник, рекомендований учителям української літератури в 9–11 класах]. Полтава: Оріяна, 2005. 144 с.

23. Перевознюк В. В. Теоретичні підходи до «Place-based Education» у зарубіжній педагогіці. *Наукові записки БДПУ*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 1. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 312–320.

24. Перевознюк В. В. Вивчення літератури рідного краю на засадах педагогіки місця. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 80. Т. 2. С. 54–57.

25. Перевознюк В. В. Вивчення міського тексту на уроках літератури рідного краю в аспекті формування активної життєвої позиції учнів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2022. № 1 (349). Ч. I. С. 74–82.

26. Поліщук Я. Реорієнтація в сучасній українській літературі. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_3_11
27. Сікора Г. Текст міста як лінгвістичний феномен. *Українська мова*. 2016. № 4. С. 122–135.
28. Сучасна українська белетристика: координати «Коронації слова»: монографія / Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського / за заг. ред. С. В. Підпригори. Миколаїв: Іліон, 2014. 306 с.
29. Українська література. 5–9 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Міністерство освіти і науки України. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>
30. Усатенко Т. П., Усатенко Г. О. Українська національна школа-родина: розширення обрії. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 6 (213). С. 126–135.
31. Фасоля А. Уроки літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 6. С. 19–21.
32. Шуляр В. Уроки літератури рідного краю: технологія підготовки та проведення. *Українська література в загальноосвітніх школах*. 2003. №7. С. 34–35.
33. Cahalan J. M. Teaching Hometown Literature: A Pedagogy of Place. *College English*. 2008. Vol. 70, No. 3. pp. 249–274.
34. Gruenewald D. A. Foundations of place: A multidisciplinary framework for placeconscious education. *American Educational Research Journal*. 2003. Vol. 40. P. 619–654.
35. Gruenewald D. A., Smith G. A. Place-based education in the global age: Local diversity. New York, NY: Psychology Press, 2014.

36. Gruenewald D. Foundations of place: A multidisciplinary framework for place-conscious education . *American Educational Research Journal*. 2003. Vol. 40 (3). P. 47–76.
37. Gruenewald D. The best of both worlds: A critical pedagogy of place. *Educational Researcher*. 2003. Vol. 32(3). P. 3–12.
38. Smith G. A., Sobel D. Place-and community based education in schools: Sociocultural, Political, and Historical Studies in Education. New York, NY: Routledge, 2010. 184 p.
39. Sobel D. Place-based education: connecting classrooms and communities. Barrington, MA: The Orion Society, 2005. 96 p.

